

O'QUVCHILARDA FRAZEOLOGIK BIRLIKLARDAN FOYDALANISH
KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH METODIKASI

Abrorova Sevinch Abror qizi

O'zbekiston Milliy Pedagogika Universiteti

Filologiya fakulteti O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 4 - bosqich talabasi.

Tuxtayeva Mehriyo Shavkatovna

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Nizomiy nomidagi O'zbekiston Milliy Pedagogika universitetining o'zbek tili va adabiyot kafedrasasi o'qituvchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18253541>

Annotatsiya. Mazkur ilmiy maqolada umumta'lim maktablari o'quvchilarida frazeologik birliklardan to'g'ri va o'rinli foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish masalalari tahlil etiladi.

Frazeologik birliklarning lingvistik xususiyatlari, ularning o'quvchi nutqini rivojlantirishdagi o'rni hamda o'qitish jarayonida qo'llaniladigan samarali metod va usullar yoritilgan.

Kalit so'zlar: frazeologik birlik, frazeologiya, nutq madaniyati, o'quvchi nutqi, metodika, interfaol metodlar.

Abstract. This scientific article analyzes the issues of forming the skills of correct and appropriate use of phraseological units among students of general education schools. Linguistic features of phraseological units, their role in the development of the student's speech, and effective methods and methods used in the teaching process are highlighted.

Key words: phraseological unit, phraseology, speech culture, student's speech, methodology, interactive methods.

Zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. O'quvchilarning og'zaki va yozma nutqini boyitish, ularni obrazli va ta'sirchan ifoda vositalaridan foydalanishga o'rgatish o'zbek tili fanining asosiy maqsadlaridan biridir. Bu borada frazeologik birliklar alohida ahamiyatga ega.

Frazeologik birliklar tilning boy va ifodali qatlamini tashkil etib, xalqning tarixiy tajribasi, milliy tafakkuri va madaniyatini o'zida mujassam etadi. O'quvchilar nutqida frazeologizmlardan samarali foydalanish ularning fikrlash doirasini kengaytiradi va nutq madaniyatini yuksaltiradi.

Shu sababli frazeologik birliklardan foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish metodikasini ilmiy asosda ishlab chiqish dolzarb masala sanaladi.

Frazeologik birliklar – tarkibiy qismlari ma'no jihatdan birlashib, yaxlit ko'chma ma'no hosil qilgan barqaror so'z birikmalaridir. Ular nutqda tayyor holda qo'llanadi va erkin so'z birikmalaridan farqli ravishda obrazlilik hamda ekspressivlikka ega bo'ladi.

Frazeologik birliklarning asosiy belgilari quyidagilardan iborat:

- barqarorlik;
- yaxlit ma'no;
- ko'chma ma'no;
- emotsional-ekspressiv bo'yoqdorlik.

Mazkur xususiyatlar frazeologik birliklarni o'quvchilar nutqini boyituvchi muhim lingvistik vositaga aylantiradi.

Frazeologik birliklar o'quvchilarning lug'at boyligini kengaytirish bilan birga, ularning nutqini jonli, ta'sirchan va mazmunli qiladi. O'quvchi frazeologizmlardan foydalangan holda o'z fikrini qisqa, aniq va obrazli tarzda ifodalash imkoniyatiga ega bo'ladi. Amaliy kuzatuvlar shuni ko'rsatadiki, o'quvchilar frazeologik birliklarning ma'nosini tushungan bo'lsalar-da, ularni nutqda mustaqil va o'rinli qo'llashda yetarli malakaga ega emaslar. Bu holat frazeologiyani o'qitishda maxsus metodik yondashuv zarurligini ko'rsatadi.

Frazeologik birliklarni bilmasdan o'quvchi ona tilida suhbatdoshlari bilan muloqotda erkin va teng huquqli shaxsga aylanmaydi, chunki u ular bilan turli qarashlarda erkin ishlay olmaydi.

Bunday vaziyatlarning oldini olish uchun o'quvchilarda frazeologik kompetentsiyani, xususan, quyidagi bilimlarni shakllantirish lozim:

- 1) frazeologik lug'at va frazeologik birliklarni anglash qobiliyati;
- 2) frazeologizmlardan foydalanishda grammatik qoidalarga rioya qilish;
- 3) nutqda frazeologik qoliplarga tayanish;\
- 4) turli sohalarida frazeologik birliklardan foydalanishda funksionallikni joriy etish;
- 5) axborotni har jihatdan idrok etishga erishish uchun FBlarni qo'llash;

Shuningdek, o'quvchi qobiliyatida: a) frazeologik birliklarni o'z ichiga olgan xabarga aniq javob berish; b) suhbat davomida vaziyatga to'g'ri baho berish, c) o'quvchi va suhbatdoshning umumiy va lingvistik bilim darajasini hisobga olish.

Frazeologik birliklarni o'qitishda quyidagi metodik tamoyillarga amal qilish muhim hisoblanadi:

- onglilik va faollik – o'quvchi frazeologizmning ma'nosi va nutqdagi vazifasini anglab yetishi;

- izchillik – oddiy va faol qo'llaniladigan frazeologizmlardan murakkablariga o'tish;
- nutqiy yo'naltirilganlik – mashqlarni bevosita nutqni rivojlantirishga qaratish.

Mazkur tamoyillar asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni o'quvchilarning frazeologik birliklardan foydalanish ko'nikmalarini samarali shakllantiradi.

Frazeologik birliklarni tanlashning lingvistik va uslubiy asoslarini ishlab chiqish zarur, chunki o'quvchilarga ayni damda qo'yilayotgandigan DTS talablarida bu bo'yicha aniq tavsiya yoki talablar yo'q.

O'zbek tili fani o'qituvchisida o'zining pedodogik va ijtimoiy tajribasi, til madaniyati, pedogogik xulq-atvoriga e'tibor qaratgan holda mustaqil ravishda frazeologik birliklarni tanlay olish qobiliyati shakllangan bo'lishi shart. Frazeologik birliklarni tasodifiy tanlash o'quvchilarning tilni bilish darajasiga va eng asosiysi tarbiyasiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Frazeologiya lingvistik nominatsiya vositalaridan biridir. O'quvchilarda ona tilini o'zlashtirishning turli bosqich va darajalarida lingvodidaktik jarayonga kiritilishi kerak bo'lgan frazeologik birliklar doirasini aniqlash va tegishli til materialini lingvistik nuqtai nazardan tavsiflash maqsadga muvofiqdir.

Frazeologiyani o'qitishda an'anaviy va interfaol metodlardan uyg'un foydalanish maqsadga muvofiqdir.

An'anaviy usullar:

- frazeologik birliklarning ma'nosini tushuntirish;
- matndan frazeologizmlarni aniqlash;

- lugʻatlar bilan ishlash.

Interfaol metodlar:

- “Aqliy hujum” – nutqiy vaziyatga mos frazeologizm tanlash;
- “Klaster” – frazeologik birliklar oʻrtasidagi maʼno bogʻliqligini aniqlash;
- “Muammoli vaziyat” – berilgan holat asosida frazeologizm ishtirokida gap tuzish;
- rolli oʻyinlar – dialog va sahna koʻrinishlari orqali tabiiy nutqni rivojlantirish.

Frazeologik birliklardan foydalanish koʻnikmalarini mustahkamlash uchun quyidagi mashqlar tavsiya etiladi:

- frazeologizm va uning maʼnosini moslashtirish;
- berilgan frazeologik birliklar ishtirokida gap tuzish;
- frazeologizmlardan foydalanib kichik matn yaratish;
- notoʻgʻri qoʻllangan frazeologizmlarni tahrirlash.

Mazkur mashqlar oʻquvchilarning mustaqil fikrlashi va ijodiy yondashuvini rivojlantiradi.

Xulosa

Frazeologik birliklardan foydalanish koʻnikmalarini shakllantirish oʻquvchilarning nutq madaniyatini rivojlantirishda muhim oʻrin tutadi. Ilmiy asoslangan metod va interfaol usullardan foydalanish oʻquvchilarning frazeologizmlarni ongli, toʻgʻri va oʻrinli qoʻllashiga imkon yaratadi.

Oʻzbek tili taʼlimida frazeologik birliklarga oid ishlarni tizimli tashkil etish oʻquvchilarning kommunikativ kompetensiyasini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Rahmatullayev Sh. Oʻzbek tilining frazeologik lugʻati. – Toshkent. Oʻqituvchi- 1978
2. Shanskiy N. M. Zamonaviy rus tilining frazeologiyasi. M.: "Librocom" kitob uyi, 2010. 272 b
3. Mahmudov N. Ona tili taʼlimi metodikasi. – Toshkent.
4. Yoʻldoshev B. Hozirgi oʻzbek adabiy tili. – Toshkent.
5. Mamatkadirovna, A. K., Mamatkadirovna, N. K., & Burxonovna, A. C. Translation as a Special Type of Language and Intercultural Communication. JournalNX, 176-180.
6. Oʻroqovna, H. M., & Isomiddinovna, Z. Z. About Kutadgu Bilig And Its Interpretation In Foreign Languages. JournalNX, 185-188.
7. Karimova, A. M., & Sh, A. Z. The Problem Of Reflecting Nationality In Literary Translation. JournalNX, 428-432.
8. Shavkatovna, T. M. (2021, June). THE IMAGE OF A BEAST IN THE WORK OF MY MOTHER. In Archive of Conferences (pp. 22-24).
9. Shavkatovna, T. M. (2024, June). NUTQ MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHDA PEDAGOGIK QARASHLAR. In INTERNATIONAL CONFERENCE ON INTERDISCIPLINARY SCIENCE (Vol. 1, No. 6, pp. 3-7).
10. Shavkatovna, T. M., & Ruhshona, K. (2024, May). PEDAGOG-PSIXOLOGLARNING NUTQ MADANIYATINI RIVOJLANTIRISH. In INTERNATIONAL CONFERENCE ON MODERN DEVELOPMENT OF PEDAGOGY AND LINGUISTICS (Vol. 1, No. 5, pp. 17-22).

11. Shavkatovna, T. M. (2023). BO'LAJAK PEDAGOG VA PSIXOBO'LAJAK PEDAGOG VA PSIXOLOGLARDA NUTQ MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHDA KOMMUNIKATIV SIFATLARNING O'RNI LOGLARDA NUTQ MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHDA KOMMUNIKATIV SIFATLARNING O'RNI. INTERNATIONAL JOURNAL OF RECENTLY SCIENTIFIC RESEARCHER'S THEORY, 1(3), 6-8.
12. LI, T., MN, A., & Shavkatovna, T. M. (2025). NUTQ BUZILISHLARINING KOMPLEKS KORREKSIYASI: LOGOPED VA OTA-ONANING HAMKORLIGI. TA'LIM, TARBIYA VA INNOVATSIYALAR JURNALI, 1(6), 66-69.
13. Shavkatovna, T. M. (2024). ZAMONAVIY YONDASHUVLAR ASOSIDA BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING NUTQ MADANIYATINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI. TANQIDIY NAZAR, TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G 'OYALAR, 1(3), 28-31.
14. Shavkatovna, T. M. (2024). INNOVATSION YONDASHUVLAR ASOSIDA BO'LAJAK O'QITUVCHILARNING NUTQ MADANIYATINI RIVOJLANTIRISH. MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS, 1(3), 337-340.
15. Beknazarovna, Q. O., & Shavkatovna, T. M. (2024). TALABALARNING NUTQIY FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISHDA NUTQ MADANIYATINING O 'ZARO BOG'LIQ XUSUSIYATLARI MAZMUNI. Science and innovation, 3(Special Issue 18), 952-954.
16. Shavkatovna, T. M. (2025). ZAMONAVIY YONDASHUVLAR ASOSIDA BO'LAJAK O 'QITUVCHILARNING NUTQ MADANIYATINI RIVOJLANTIRISH. TANQIDIY NAZAR, TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G 'OYALAR, 2(2), 57-59.
17. Shavkatovna, T. M. (2025). O 'ZBEK TILI VA UNING TILLAR TIZMIDAGI O 'RNI. BILGI ÇEŞMESI, 1(6), 30-33.
18. Asadov, M. (2025, July). HOMO POETIKUS KONSEPSIYASI: NAVOIY VA RUMIY. In Conferences (Vol. 1, No. 1).
19. Asadov, M. (2025). The concept of individualism and absurdity in Camus' the stranger. American Journal of Philological Sciences, 5(03), 119-123.
20. Asadov, M. (2023). SIZIF HAQIDA MIF: KAMYU VA XURSHID DO'STMUHAMMAD. In Conferences (Vol. 1, No. 1).
21. Asadov, M. T. (2022). Existential interpretation of the motive of "loneliness" in the work "the stranger" by Albert Camus. Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities, 12(2), 1-6.
22. Turaevich, A. M. (2022, January). LONELINESS AND ABSURDITY IS THE BASIS OF ALBER KAMYU'S CONCEPT OF ART. In European journal of science archives conferences series/Konferenzreihe der europäischen Zeitschrift für Wissenschaftsarchive (Vol. 2013, p. 30).